

Τι δεν είναι εκφοβισμός

Κ. Μ. Κόκκινος, Καθηγητής
ΠΤΔΕ, ΔΠΘ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE

Με μια ματιά...

- **Κριτική ανάλυση** του ορισμού του εκφοβισμού στη βάση των καθορισμένων κριτηρίων
- Ποιες συμπεριφορές δεν πληρούν ή πληρούν οριακά τα τυποποιημένα κριτήρια του ορισμού?
- Ποιες μπορεί να **μετεξελιχθούν** σε εκφοβισμό?
- Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει στα πειράγματα, ως επικοινωνιακές πράξεις, στις συγκρούσεις, καθώς και στην αγενή/απρεπή συμπεριφορά.
- Τέλος, έμφαση θα δοθεί στον τρόπο που μπορούμε να κατανοήσουμε τις **υποκειμενικές αντιλήψεις** των εμπλεκομένων για το τι συνιστά και τι όχι εκφοβισμό.

Τι είναι Εκφοβισμός

σκόπιμη, απρόκλητη και επαναλαμβανόμενη για αρκετό χρονικό διάστημα **επιθετική** συμπεριφορά με στόχο την **πρόκληση** τραύματος, βλάβης, ή ψυχικής δυσφορίας στο θύμα (Olweus, 2013)

- η πρόθεση του θύτη να προκαλέσει βλάβη
- ασυμμετρία δύναμης (το θύμα δυσκολεύεται να υπερασπιστεί τον εαυτό του)
- η ψυχική δυσφορία η/και θλίψη του θύματος
- η επανάληψη (η ασυμμετρία εδραιώνεται)

Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά του Σχολικού Εκφοβισμού (European Antibullying Network - EAN)

- Ο εκφοβισμός είναι μια **σύνθετη έννοια** και λαμβάνει διάφορες μορφές (π.χ., σωματική, λεκτική, ψυχολογική, συναισθηματική, κ.α.).
- Ο εκφοβισμός με χρήση σωματικής βίας φαίνεται να είναι σχετικά μειωμένος, σε αντίθεση με τον **συναισθηματικό** εκφοβισμό.
- Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, ο **κυβερνο-εκφοβισμός** (Cyberbullying) έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις, λόγω των ταχύτατων εξελίξεων στην τεχνολογία, που μεταξύ άλλων επέφερε και απεριόριστη πρόσβαση των παιδιών στις ψηφιακές πλατφόρμες επικοινωνίας.

Έγγραφο στρατηγικής (2021)

Απόπειρα για ενιαίο ορισμό...

μια ανεπιθύμητη επιθετική συμπεριφορά από έναν νέο ή μια ομάδα νέων που δεν είναι αδέρφια ή ερωτικοί σύντροφοι, που περιλαμβάνει εμφανή ή αντιλαμβανόμενη ασυμμετρία ισχύος και που είτε επαναλαμβάνεται πολλές φορές είτε είναι πολύ πιθανόν να επαναληφθεί. Μπορεί να επιφέρει δυσφορία ή βλάβη στο άτομο-στόχο συμπεριλαμβανομένης της φυσικής, ψυχολογικής, κοινωνικής ή βλάβης στις σχολικές επιδόσεις

(Εθνικό Κέντρο Πρόληψης και Ελέγχου Τραυματισμών, Κέντρα Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων, Τμήμα Εκπαίδευσης των Η.Π.Α., 2014).

Που όμως δεν χρησιμοποιείται διότι...

- Μπορεί να **περιπλέξει** την αξιολόγηση και την περαιτέρω έρευνα του φαινομένου
- Μπορεί να **εμποδίσει** την αξιολόγηση και την περαιτέρω έρευνα του φαινομένου
- λόγω των **πολλών επιμέρους διαστάσεων** του

Η έννοια της σκοπιμότητας... ή μήπως?

- Για την αντίληψη της πρόθεσης του άλλου τα άτομα χρησιμοποιούν ως αφετηρία τη δική τους οπτική ως βάση κατανόησης μέχρι να καταλήξουν σε μια αποδεκτή ερμηνεία.
- Από τον Piaget μέχρι πιο σύγχρονους μελετητές προκύπτει ότι οι άνθρωποι είμαστε ανακριβείς στην αξιολόγηση της πρόθεσης των άλλων και ότι η διεργασία αυτή δεν ξεκινά παρά μόνο όταν κατανοήσουμε τι ακριβώς σημαίνει το «μήνυμα» για μας.
- Συνεπώς, πόσο εύκολο είναι για ένα παιδί να κατανοήσει αν μια πράξη έγινε σκόπιμα ή όχι?

.... της επίτευξης στόχων?

- Στοχοκατευθυνόμενη συμπεριφορά (αποσκοπεί στην επίτευξη συνειδητών ή ασυνείδητων στόχων, κινήτρων, επιθυμιών, π.χ. κυριαρχία, δημοφιλία) σε αντίθεση με **αντιδραστική επιθετική συμπεριφορά** που προκαλείται ως συναισθηματική, παρορμητική αντίδραση σε κάποια πρόκληση ή ματαίωση (π.χ., αδυναμία ελέγχου / ρύθμισης θυμού)
- Αν και η σχέση ανάμεσα στην προμελετημένη και την αντιδραστική επιθετική συμπεριφορά παρουσιάζει επικάλυψη, οι **θύτες** φαίνεται πως παρουσιάζουν μεγαλύτερη ροπή προς την **προμελετημένη επιθετική** συμπεριφορά και την **εκδικητικότητα**.
- Συνεπώς ένας μαθητής που αντιδρά παρορμητικά και βίαια στα πειράγματα των συμμαθητών του ως αποτέλεσμα αδυναμίας αυτοελέγχου παρά τη συμμετρία δύναμης που μπορεί να υπάρχει, **λέμε ότι εκδηλώνει αντιδραστική επιθετική συμπεριφορά**.

Σε μια πρόσφατη μας έρευνα βρήκαμε:

- Τα αγόρια επιλέγουν περισσότερο από τα κορίτσια την **εκδίκηση**.
- Οι **αρχηγοί-θύτες** και οι **ακόλουθοι** του αρχηγού-θύτη επιλέγουν περισσότερο από τους αμέτοχους την **εκδικητική συμπεριφορά** ως κίνητρο σε μια κοινωνική συνθήκη αμφιλεγόμενης πρόθεσης.
- Οι αρχηγοί-θύτες περισσότερο από τους ακόλουθους του αρχηγού-θύτη επιλέγουν τον κοινωνικό στόχο της διαμόρφωσης **της φιλικής σχέσης**

(Κιπριτισή & Κόκκινος, 2021)

ΣΥΝΕΠΩΣ...

- Ένας μαθητής μπορεί να συμμετέχει σε ένα περιστατικό εκφοβισμού για να μην μείνει **εκτός της ομάδας**, ή για να δείξει την αφοσίωσή του σε κάποιον άλλο που είναι εχθρός του θύματος (**κοινωνική κυριαρχία**)
- Επιπλέον να αποκτήσει υλικά αγαθά (πχ παιχνίδι), προνόμια, βαθμούς, υποτροφίες, κ.α.
- Στην περίπτωση των εφήβων μπορεί επίσης να συνδέεται με πρόωρη ερωτική επαφή και / η συντροφική βία,
- Τα προγράμματα παρέμβασης μήπως θα πρέπει να στοχεύουν στην ικανοποίηση αυτών των στόχων με την εκμάθηση φιλοκοινωνικών δεξιοτήτων για την απόκτησή τους?

Ασσυμετρία δύναμης

- Όχι μόνο θέμα προσωπικότητας (μόνιμο χαρακτηριστικό), αλλά και φυσική (πχ ένα όπλο στα χέρια ενός μικρόσωμου παιδιού), καταστασιακή, περιβαλλοντική (καντίνα ή τουαλέτες)
- Ενώ η φυσική είναι εμφανής, τι γίνεται όμως με την **γνωστική** (λεκτική ευφράδεια, κοινωνική νόηση - η ικανότητά του να οργανώνει συνομηλίκους με σκοπό την επίθεση σε ένα άλλο παιδί) και την **κοινωνική** (αντιλαμβανόμενη δημοφιλία)?
- Στοχοποιούνται άτομα που είναι αδύναμα με σκοπό την επίτευξη των στόχων του θύτη με τη **λιγότερη πιθανότητα εκδίκησης** από την πλευρά του θύματος.
- Συνεπώς, ενισχύοντας το θύμα με δεξιότητες διεκδικητικής συμπεριφοράς ή αναφέροντάς το σε κάποιον ενήλικα, αυξάνεται το κόστος του εκφοβισμού για τον θύτη και έτσι **αποδυναμώνεται**. Αυτό όμως δυστυχώς δεν καταργεί το ενδεχόμενο ο θύτης να βρει άλλους τρόπους να πετύχει το στόχο του ή και άλλα θύματα.

ΣΥΝΕΠΩΣ...

- Καθώς η διαφορά ισχύος μειώνεται (εξισορροπεί) τότε πλέον μιλάμε για **επιθετική συμπεριφορά** και όχι για εκφοβισμό. Αυτό όμως εν πολλοίς εξαρτάται από τις αντιλήψεις του θύτη και του θύματος.
- Ένας θύτης που στοχοποιεί αδύναμα να αντιδράσουν θύματα (πχ ένας μαθητής της Ε τάξης έναν της Α τάξης) ενδεχομένως να αποκαλύπτει τη δική του **αδυναμία** να τα βάλει με συνομήλικους του και συνεπώς να είναι το επόμενο εν δυνάμει θύμα
- Επομένως η **κριτική ικανότητα** των εμπλεκομένων μετράει και γι' αυτό θα πρέπει να εξεταστεί κατά πόσο είναι στρεβλή, προκατειλημμένη ή εσφαλμένη

Τι συμβαίνει με τους θύτες – θύματα?

- Μη δημοφιλή παιδιά, χαμηλή κοινωνική ικανότητα, απόρριψη, αναποτελεσματική χρήση επιθετικότητας
- Κυρίως αντιδραστική επιθετικότητα απέναντι σε άτομα με περισσότερη δύναμη
- Συνήθως εκφοβίζουν μικρότερα σε ηλικία παιδιά (μετατοπισμένη επιθετικότητα)
- Συνήθως προκαλούν την αντιπάθεια και τη δυσαρέσκεια των εκπαιδευτικών αλλά και των ενηλίκων γενικότερα.
- Πρέπει να αξιολογούνται με προσοχή διότι ίσως να μην πρέπει να εμπίπτουν στα κριτήρια του ορισμού διότι στοχεύουν κυρίως στην **άμεση αντίδραση**

Πόσο συχνά? Είναι τελικά η συχνότητα καλή ένδειξη για τον εκφοβισμό?

- 2 – 3 φορές την εβδομάδα (Solberg & Olweus, 2003), μία φορά την εβδομάδα (Volk et al., 2006), τουλάχιστον 2+ φορές σε καθορισμένη περίοδο (Craig & Pepler, 1997), συχνότητα σε σχέση με τον ΜΟ της τάξης (Salmivalli, et al., 1996)?
- Όμως τι γίνεται με τα χαμηλής συχνότητας ιδιαίτερα δυσάρεστα περιστατικά (πχ κυβερνοεκφοβισμός, η αποκάλυψη του διαφορετικού σεξουαλικού προσανατολισμού ενός ατόμου που μπορεί να οδηγήσει σε αυτοκτονία)

Αντιλαμβανόμενες αρνητικές επιπτώσεις

- Η συχνότητα και η ένταση του περιστατικού συνδέεται με τις επιπτώσεις
- Η αξιολόγηση της αντιλαμβανόμενης αρνητικής επίπτωσης ενός περιστατικού είναι σημαντικός οδηγός για την οριοθέτηση του φαινομένου.
- Πχ ένα υψηλής έντασης περιστατικό (άγριος ξυλοδαρμός) μπορεί να έχει την ίδια αρνητική επίπτωση με τα συχνά χαμηλής έντασης περιστατικά (πχ κακοπροαίρετο πείραγμα)
- Πχ πέρα από το πόσες φορές συνέβη μια συμπεριφορά, **πόσο αρνητική** ήταν η επίπτωση για το θύμα

Συμπερασματικά για την αξιολόγηση μιας συμπεριφοράς ως εκφοβισμός απαιτούνται

- Η ακριβής περιγραφή της συμπεριφοράς – τι συνέβη?
- Σε τι αποσκοπούσε η συμπεριφορά – γιατί το έκανε (ς)?
- Τι σου προκάλεσε – ποιες ήταν οι αρνητικές επιπτώσεις?
- Πόσο πιο δυνατός πιστεύεις ότι είναι ο άλλος (θύτης) – αντιλαμβανόμενη ασυμμετρία ισχύος.

Διερευνώντας την κατανόηση των παιδιών για ένα δυσάρεστο περιστατικό (7+ ετών)

- Γνωρίζεις τι είναι εκφοβισμός?
- Πως διαφέρει από την κακόβουλη/ δόλια / κακεντρεχή συμπεριφορά?
- Αυτός που εκφοβίζει το κάνει γιατί θέλει να είναι κακός μαζί σου?
- Έχεις ποτέ γίνει αποδέκτης κακεντρεχούς συμπεριφοράς?
- Έχεις ποτέ εκδηλώσει κακεντρεχή συμπεριφορά σε κάποιον άλλο?
- Τι κάνεις όταν βλέπεις κάποιον να εκφοβίζει στο σχολείο? Τι κάνουν τα άλλα παιδιά?

Συμπεριφορές που παρόλο δυσάρεστες ... δεν αποτελούν εκφοβισμό

- Οι καυγάδες, οι αντιπαραθέσεις (μπορούν να μετεξελιχθούν σε εκφοβισμό)
- Το να πει κανείς ένα αστείο για κάποιον
- Το να πέσεις πάνω σε κάποιον τυχαία
- Το να μην συμπαθείς κάποιον
- Το να είναι κάποιος αυταρχικός
- Το να είναι κάποιος «δυναμικός», να παίρνει πρωτοβουλίες, να έχει το θάρρος της γνώμης (θετική έκφραση επιθετικότητας)
- Το να διαφωνείς με κάποιον – όταν όμως αυτό γίνεται με σκοπό να επικρατήσει η γνώμη κάποιου τότε μπορεί να μετεξελιχθεί σε εκφοβισμό (θέλει προσοχή στη διαχείριση)
- Το να έχεις διαφορετικά ενδιαφέροντα
- Το να μην επιθυμεί κάποιος να γίνει φίλος /η σου
- Η ανατροφοδότηση για σκοπό βελτίωσης

Επιπλέον...

- Η αμφισβήτηση των όσων λέει κάποιος
- Το να μη σου δίνει κάποιος σημασία ή το να σε αφήνουν απέξω χωρίς εμφανή σκοπιμότητα
- Το ξέσπασμα ως αποτέλεσμα ματαίωσης που όμως γίνεται μια φορά
- Η έκφραση σκέψεων και συναισθημάτων για το άτομό μας από κάποιον που δεν μας αρέσουν
- Το να ζητάει κάποιο παιδί από τα παιδιά να παίζουν ένα παιχνίδι με το δικό του τρόπο – αυταρχική συμπεριφορά (εκμάθηση δεξιοτήτων διεκδίκησης)

Πείραγμα

- **Πείραγμα** (δύσκολος ο ορισμός του... μπορεί να υποκρύπτει από επιθετικότητα, χιούμορ μέχρι και αμφισημία, συνδέεται με την ηλικία) – συμβαίνει συχνά, **μεταξύ φίλων** (μπορεί και όχι) και δεν προκαλεί σωματικό πόνο ή ψυχική δυσφορία, ταυτίζεται με την έννοια του **αστειϊσμού** (παρατσούκλια... ΟΜΩΣ... η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει).
- Στην Ελλάδα ο εκφοβισμός είναι συνυφασμένος με την **κοροϊδία**, το **πείραγμα** και τον **αστειϊσμό** (Daphne, 2013)
- Δεν είναι πάντα τόσο αθώο... Μπορεί να γίνει εργαλείο για μετέπειτα εκφοβισμό όταν:
- Α. συμβαίνει για μεγάλο χρονικό διάστημα
- Β. παύει να αποτελεί αστειό για τουλάχιστον ένα μέλος της παρέας
- Γ. δεν εμπίπτει στα όρια του παιχνιδιού

Συγκρούσεις & Αντιπαραθέσεις

- Η σύγκρουση αφορά διαμάχη μεταξύ 2 ατόμων ή ομάδων λόγω αντιπαλότητας σε θέματα αξιών, αξιώσεων, θέσης (status), εξουσίας, κ.α.
- Μπορεί να είναι προπομπός σοβαρότερων και βιαιότερων περιστατικών!
- Ενίσχυση κοινωνικών αξιών, σεβασμού, ισότητας και αλληλεγγύης
- Δημιουργία ασφαλούς σχολικού κλίματος
- Σχολική διαμεσολάβηση – ειρηνική επίλυση συγκρούσεων

Σύγκρουση vs Εκφοβισμός

Συμμετρία δύναμης ή φίλοι	Ασσυμετρία δύναμης, μη φίλοι
Συμβαίνει περιστασιακά	Επαναλαμβανόμενες αρνητικές πράξεις
Τυχαίο	Σκόπιμο
Μη σοβαρό	Σοβαρό με συναισθηματικές και σωματικές απειλές
Παρόμοια συναισθηματική αντίδραση των εμπλεκομένων	Έντονη συναισθηματική αντίδραση από το θύμα. Ο θύτης δε φαίνεται να ενοχλείται
Μη αναζήτηση εξουσίας ή προσοχής	Αναζήτηση εξουσίας και ελέγχου
Χωρίς επιδίωξη να κερδίσει κάτι	Προσπάθεια να κερδίσει δύναμη, δημοφιλία
Τύψεις – αναλαμβάνει ευθύνη	Καμία τύψη – κατηγορεί το θύμα
Προσπάθεια επίλυσης της κατάστασης	Καμία προσπάθεια επίλυσης της κατάστασης

Αγένεια, έλλειψη τρόπων, απολίτιστη συμπεριφορά....

- Το να πει κανείς και/ή να κάνει κάτι τυχαία το οποίο όμως μπορεί να πληγώσει και να φέρει κάποιον σε δύσκολη θέση
- Απερίσκεπτη μη σχεδιασμένη συμπεριφορά, κακοί τρόποι, το να σκέφτεται κάποιος μόνο τον εαυτό του, ενέργειες που όμως δεν σκόπευαν να πληγώσουν πραγματικά κάποιον
- Πχ: Ερυγή, φτάρνισμα, να καυχιέται κανείς για υψηλή βαθμολογία, να παραβιάζει το χώρο του άλλου, βήξιμο, να γίνει κάποιος θρασύς, αυθάδης, ασεβής, να χώνεται στην ουρά, να πετάγεται μπροστά καθώς περιμένεις τη σειρά σου, να κάνει κάποιος φασαρία

Έλλειψη ευγένειας, διαγωγής, καλών τρόπων

- Αποτελεί μια χαμηλής έντασης ενοχλητική συμπεριφορά που μπορεί διαταράσσει την ομαλή λειτουργία της τάξης αλλά και την ευζωία των μαθητών
- Το να διακόπτεις κάποιον όταν μιλά και να τον περιπαίζεις (εσκεμμένη) ή να κοιμάται κανείς την ώρα του μαθήματος (μη σκόπιμη)
- Η ανοχή αυτής της συμπεριφοράς μπορεί να οδηγήσει στον εκφοβισμό

Μοχθηρία / κακεντρέχεια

- Το να πει και να κάνει κάποιος κάτι σκόπιμα για να πληγώσει κάποιον άλλο **μια ή δύο φορές**
- Κάποια φορά λέγεται σε κατάσταση **θυμού** για να κάνει κάποιον άλλο να φαίνεται κακός, πράγμα το οποίο στη συνέχεια **μετανιώνει**
- Πχ: κριτική ή κοροϊδία για τα ρούχα κάποιου, την εμφάνιση, τη νοημοσύνη, το χρώμα του δέρματος, τη γλώσσα, το να κλέψει τα πράγματα του άλλου

Όταν σας λέει ένα παιδί ότι δέχεται εκφοβισμό...

- Ρωτήστε τα ερωτήματα που συζητήσαμε πριν κατονομάσετε μια συμπεριφορά εκφοβισμό.
- Βεβαιωθείτε ότι καταλαβαίνει τι ακριβώς είναι ο εκφοβισμός
- Εξηγήστε στα παιδιά πως κάθε φορά που δεν γίνεται το δικό τους αυτό δεν είναι εκφοβισμός
- Το ότι δεν θέλει κάποιος να είναι φίλος σου δεν είναι εκφοβισμός – σκληρή πραγματικότητα!
- Το να είναι κανείς αποδέκτης «κακών» σχολίων είναι μια αναπόφευκτη πραγματικότητα εκτός αν συμβαίνει συστηματικά, σκόπιμα και τον στοχοποιεί.

Όταν σας λέει ένα παιδί ότι δέχεται εκφοβισμό...

- Ο θύτης συμπεριφέρεται έτσι με όλα τα παιδιά? Ή στοχοποιεί μόνο αυτό?
- Όταν διαπιστωθεί όμως ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις δράστε αμέσως ενδυναμώνοντας το παιδί να γίνει μέρος της λύσης εμπλέκοντας όσους άλλους κρίνεται σκόπιμο
- Αν και είναι σημαντικό να γνωρίζει ένα παιδί τι είναι ο εκφοβισμός και ότι θα πρέπει να τον αναφέρει, είναι εξίσου σημαντικό να γνωρίζει ότι όλες οι δυσάρεστες συμπεριφορές δεν είναι εκφοβισμός.
- Διδάσκω αξίες! Ευγένεια, καλοσύνη, συνεργασία, αποδοχή

Εν κατακλείδι...

- Ο εκφοβισμός αποτελεί μια **υποκειμενική εμπειρία** για το άτομο, και προσδιορίζεται ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο.
- Μπορεί για κάποιους έστω και ένα μεμονωμένο περιστατικό ή ένα φιλικό πείραγμα να έχει επακόλουθες βλαβερές επιπτώσεις (ψυχολογικές, συναισθηματικές).
- Καλό θα ήταν ο εκπαιδευτικός να μη βασίζεται μόνο σε αυστηρά καθορισμένα χαρακτηριστικά του φαινομένου, αλλά να διαθέτει την ευελιξία να αναγνωρίζει το «ευάλωτο» του «θύματος» και της κατάστασης.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως ότι ...

- Η **υποκειμενική εμπειρία** αποτελεί συνάρτηση της γνωστικής εκτίμησης ενός ερεθίσματος ως απειλής
- ή μιας εμπειρίας ως επώδυνης, επαίσχυντης ή συγκεχυμένης
- είναι από μόνο του ένα ζήτημα που χρήζει περαιτέρω μελέτης...

Μοντέλο Γνωστικής Επεξεργασίας Κοινωνικών Πληροφοριών (ΓΕΚΠ) Crick & Dodge (1994) - (Κοινωνική Νόηση)

Ευχαριστώ για την προσοχή σας!

Στοιχεία επικοινωνίας:

✉ kkokkino@eled.duth.gr

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE